

Серебро М. В.

аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІДПІЛЬНА АДВОКАТУРА: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Сучасний стан правового розвитку України характеризується відсутністю стійкості та тенденціями перманентного реформування. На жаль, не є винятком в даному випадку і система нормативного регулювання інституту адвокатури. Наріжним каменем дискусій, які розгортаються в даному руслі, виявляється питання необхідності обмеження діяльності так званих спеціалістів в галузі права на користь представників виключно адвокатського корпусу. Дана проблема трактується як питання монополії адвокатури на представництво в судах (вживання терміну «монополія» є умовним в силу відкритості доступу до адвокатської професії та сукупності інших факторів).

Поряд із сутнісним аналізом сучасного становища адвокатури не менш актуальним вбачається й ретроспективний зріз вищеописаної проблематики, адже, як виявилось, налічує вона більше 150 років свого існування й обговорювалася ще в палатах Олександра II напередодні проведення однієї з найпрогресивніших реформ свого часу.

Причин для проведення судової реформи було більш ніж достатньо: суто становий характер та повна залежність суду від імперського державного апарату, хабарництво, відсутність гласності й змагальності, складність та розтягненість у часі судового процесу і т. д. Серед негативних факторів, що стимулювали прийняття Судових статутів була й відсутність належної якості правової допомоги громадянам для представництва їх інтересів у судах. Так, укладачами була висловлена наступна думка: «Одна з причин тяжкого становища нашого судочинства полягає в тому, що особи, які мають ходіння по справам, здебільшого люди дуже сумнівної моральності, що не мають відомостей ні юридичних, ні теоретичних, ні практичних» (О состоянии судопроизводства в Российской империи // Журнал Государственного совета. — 1861. — № 45. — С. 32.).

Цікавою є й наступна витримка: «В Росії ще немає особливого класу стряпчих, як в інших країнах, які могли б відповідати потребам громадян, забезпечуючи їх як своїми знаннями, так і відповідальністю за взяті на себе зобов'язання, і які мали б деяку ступінь встанях державних й через то — право на загальну повагу. Число людей, що займаються нині у нас ходінням по справам досить не благонадійне, так як люди ці нерідко діють на шкоду своїх довіритель» (Емец С. И. Адвокаты Одессы. 100 лет. / С. И. Емец. — Одесса: Печатный дом, 2004. — 168 с. — С. 9.).

Справа в тому, що ще Соборним уложенням 1649 року було закладено принцип особистої явки до суду, тобто без повіреного, і тільки в разі хвороби позивачу або відповідачу надавалася можливість прислати свого представника. Але, як відомо, попит породжує пропозицію й з часом починають з'являтися так звані стряпчі або ходаки по справам, їх роботою й стало представництво в судах.

Навіть наступний нескладний етимологічний аналіз дає досить чітку картину сутності діяльності тодішніх квазіадвокатів. Так, стряпчих називали від слова «стряпати» — робити щось на швидку руку (Словарь русского языка: в 4-х томах. Т -4 от С — Я — М.; Полиграфресурсы, 1999. — 797 с.), а ходаками — віддвох слів «ходити» та «ходи», через те, що вони не просто ходили по справам, а й, що головне, знали ходи в потрібні місця для вирішення проблем. До таких осіб не ставилися ніякі спеціальні вимоги, дуже часто вони

взагалі не мали освіти. Робота їх була суто технічна та полягала у виконанні ряду формальних вимог при оформленні звернень до суду, подачі різних документів та ін. Звичайно, діяльність така ніяким чином не була врегульована та й відповідальності за собою не тягла.

Насправді, ще задовго до 1864 року державна влада була належним чином обізнана в проблемах даної сфери, але такий стан речей був просто вигідним. Ще з часів Івана III, який відділив палацове управління від адміністративного, чиновницький стан почав розвиватися. Саме вони в більшості своїй гальмували реформи, адже поява професійної адвокатури сприяла б зміцненню законності в державі, а від того і зменшенню хабарництва. Крім цього адвокатура являла собою новий суто буржуазний стан, в якому бачили загрозу абсолютизму, згадуючи роль та місце юристів у проведенні та становленні Великої французької революції. Але час диктував свої вимоги, держава вже де-факто перетворювалася на буржуазну і все більші розбіжності між фактичним станом речей та задекларованим самі по собі чинили більшу загрозу, ніж сама адвокатура. Тому поряд з селянською, земською, міською та військовою була проведена й судова реформа, наслідком якої стало створення адвокатури й по суті введення її монополії на представництво в судах.

Так, Судові статuti 1864 року встановили спеціальні вимоги: присяжними повіреними могли бути особи, що мають атестат університету або іншого вищого навчального закладу про закінчення курсу юридичних наук, а також стаж не менше 5 років служби у судовому відомстві або не менше 5 років в ролі помічника присяжного повіреного (в 1872 році цей строк був скорочений до 3 років). Для організації самоврядування створювалися Ради присяжних

повірених, до компетенції яких відносилися розгляд скарг на дії присяжних повірених, питання прийняття або виходу з даного стану. Рада також мала право притягати до дисциплінарної відповідальності: попередження, догана, заборона практики на строк не більше 1 року або взагалі виключення зі стану присяжних повірених. (Судебные Уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны / В 5-ти выпусках. — СПб.: Изд. Гос. канцелярии, 1866.)

Варто згадати й те, що поряд з присяжними повіреними Статuti передбачали існування, як тимчасового, інституту приватних повірених, які розглядалися рудиментарною формою судових представників перехідного типу. Дозвіл на їх діяльність видавали суди, до яких вони прикріплялися, несли перед ними відповідальність й практикували лише в межах відповідних судових округів, таким чином будучи повністю залежними від адміністративного апарату.

Після створення інституту присяжних повірених, а по суті адвокатури, стан речей в системі судочинства різко якісно змінився. Канцелярський суд перетворився в місце реальної дії не просто закону, а й права, в більшій мірі цьому сприяла не просто створення упорядкованої ланкової системи судів, а й поява окремого стану, який професійно та принципово боровся за верховенство права. Приклади практики таких геніїв свого часу як Ф. Н. Плєвако, А. Ф. Коні, П. А. Александров тільки підтверджують це.

Такий короткий історичний екскурс вбачається досить інформативним та повчальним з огляду на сучасний стан речей. Не вдаючись до складних аналітичних роздумів, можна помітити яскраву паралель між передреформним станом тодішньої судової системи та теперішньої. Підпільна адвокатура того часу, представлена стряпчими та ходаками й сучасна — спеціалістами в галузі права, виявляється проекцією одного й того ж явища. Враховуючи величезні, без перебільшення, за своїми масштабами позитивні зміни, які стали безпосереднім наслідком судової реформи 1864 року, дана ретроспективна розвідка

беззаперечно апологує адвокатській монополії.